

Лекція 1. Вступ до курсу «Теорія кримінології»

План

1. Поняття кримінології.
2. Об'єкт, предмет і завдання кримінології.
3. Функції кримінології.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.
3. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. Криминология: Учебник. Киев–Донецк, 1997. С. 11.

1. Поняття кримінології

Проблема злочинності в усі часи була й залишається однією з найгостріших. Думки про неї є досить суперечливими як з позиції розуміння того, *що є злочинністю та хто є особами, що скоїли злочин*, так і з точки зору того, *як вести боротьбу з нею, якими шляхами, методами й засобами*; чи є вона постійним і неминучим супутником людського суспільства, чи *можливо її подолати*. Одні мислителі, які розглядали людське суспільство, що постійно вдосконалюється, вважали за можливе позбавити його від злочинності та припускали *можливість життя без злочинів (Т. Мор)*, інші – навпаки, вважали, що суспільство без злочинів існувати не може, що *злочинність – явище, притаманне будь-якому здоровому суспільству (Е. Дюркгейм)*.

Кримінологія – наука про злочинність, окремі її види та конкретні злочини, їх взаємодію з різними явищами й процесами, результативність застосованих заходів по боротьбі зі злочинністю. Кримінологія веде пошук шляхів та засобів удосконалення боротьби зі злочинністю. Етимологічно слово «**кримінологія**» означає *вчення про злочин* (від латинського «*scitum*» – злочин та грецького «*logos*» – слово, вчення). Сьогодні це поняття означає *науку про злочинність*. Також зустрічаються й інші поняття – «*кримінальна*

соціологія», «кримінальна біологія», «кримінальна етимологія», «соціологія злочинності», «кримінальна антропологія» тощо. У вітчизняній науці вживається лише термін «кримінологія». Його вперше використав прокурор **Р. Гарофало** в книзі «*Кримінологія*» (1892 р.).

Відповідно до предмету дослідження кримінології та її місця в загальній системі знань, враховуючи основні підходи до методології, кінцеву мету й завдання досліджуваних пошуків, **кримінологія** може бути визначена як соціально-правова наука про злочинність, яка досліджує суть і форми проявів злочинності, причини й закономірності її виникнення і виміру, особистість суб'єктів, котрі скоїли злочини, а також закономірності та форми соціального впливу на причини й умови злочинності з метою попередження й подолання цього негативного явища.

Отже, **кримінологія**, як і будь-яка інша наука, виявляє закономірності досліджуваних нею явищ і на цій підставі позитивно впливає на них; також **кримінологія** є однією з суспільних наук, галуззю суспільствознавства. У системі суспільних наук її місце на межі соціології та правознавства.

До правознавства кримінологія відноситься тому, що явища, які вона вивчає, мають характеристику, яка базується на кримінально-правових поняттях «злочин», «злочинець» і відмежовується від інших правопорушень (наприклад, адміністративних). Система профілактики та профілактичні заходи, що входять до неї, також мають правову основу. Водночас вивчення злочинності як явища, її причин та умов, особистості злочинця, способів попередження злочинності не вкладаються в рамки правових характеристик, а входять до сфери соціології та правової психології. Тому кримінологія є не тільки правовою, а й соціолого-правовою наукою та навчальною дисципліною.

2. Об'єкт, предмет і завдання кримінології

Для вивчення кримінології, необхідно визначитися, що є її об'єктом і предметом, відповісти на запитання: *які явища вона досліджує*. **Об'єктом науки кримінології** є суспільні явища, пов'язані зі злочинністю, причинами й

умовами злочинності, місцем і роллю особи злочинця в системі суспільних відносин, а також пов'язаних з попередженням і профілактикою злочинності. **Предметом кримінології** є дослідження закономірностей і властивостей усіх структурних елементів, що становлять об'єкт кримінології.

Основні елементи кримінології:

1. Злочинність як суспільно-правове явище;
2. Особа злочинця;
3. Причини та умови (детермінанти) злочинності;
4. Попередження злочинності;
5. Жертва злочину.

Головним елементом предмета кримінології є злочинність як історично мінливе, соціальне та кримінально-правове явище, яке являє собою *сукупність усіх злочинів, вчинених у державі за певний період*. Вона вимірюється такими **кількісно-якісними показниками**, як *стан, рівень, структура, динаміка, характер та географія*. Правопорушення, які не є злочинами, але тісно пов'язані з ними (пияцтво, проституція), розглядаються кримінологією як **фонові явища**.

Особа злочинця виступає як *система демографічних, соціально-рольових, психологічних, кримінально-правових властивостей суб'єктів злочинів*. **Злочин** – це акт вольовий, свідомо обраний, результат складного процесу, в якому зовнішні чинники діють не безпосередньо, а через внутрішні фактори.

Щоб пізнати *детермінанти злочину*, потрібно розкрити **механізм злочинної поведінки**, а це неможливо зробити, не вивчивши особу злочинця, вплив її індивідуальних властивостей на вчинення злочину. **Криміногенні фактори** є сукупністю економічних, соціальних, ідеологічних, політичних, психологічних, правових, організаційно-управлінських та інших чинників, які обумовлюють (детермінують) злочинність. Детермінанти вивчаються на різних рівнях: злочинності в цілому, окремих видів злочинів, конкретного злочину.

Протидія злочинності – це система державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію детермінант злочинності та корекцію поведінки осіб, схильних до правопорушень. Кримінологія мовби синтезує в собі все те цінне, що накопичене з проблеми протидії злочинності іншими науками, і дає цілісне знання про весь цей процес.

Для визначення останнього елементу з'явився термін «*віктимологія*» – вчення про жертву злочину. В кримінологічних дослідженнях до недавнього часу увага приділялась виключно поведінці злочинця, а взаємозв'язку між поведінкою злочинця і потерпілого приділялася незначна увага. Водночас потерпілий є другою стороною, котра причетна до злочину. Саме він безпосередньо вступає у відносини зі злочинцем. Причому нерідко злочинна поведінка провокується негативною поведінкою потерпілого.

Одні вчені вважають, що «віктимологія» є гілкою кримінології, яка вивчає особливості поведінки осіб, що постраждали від злочину, і без неї поняття причин злочинності було б неповним. Інші вчені заперечують це й вважають її самостійним напрямом кримінологічних досліджень. Також дискусійним є питання щодо включення до предмета кримінології так званих «фонових» явищ: проблеми прогнозування злочинності, планування протидії їй; проблеми суїцидальної поведінки (проблеми самогубства) та ін.

Академік **А.П. Закалюк** вважає, що до елементів кримінології, які дають можливість глибше вивчити сутність її основного предмета – злочинності, слід віднести методологію кримінології, організаційні та методичні засади кримінологічного дослідження, кримінологічну інформацію, в тому числі історію кримінології як джерело здобуття кримінологічних знань.

Основні завдання кримінології: 1) отримання достовірних знань про стан, рівень, динаміку, структуру й географію злочинності; 2) систематичне виявлення й аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, обставин, що детермінують злочинність; 3) з'ясування та вивчення протиріч і конфліктів, які призводять до виникнення й реалізації злочинних намірів, а також

формування особистості злочинця; 4) вивчення особи потерпілого від злочину, взаємозв'язків між жертвою та злочинцем; 5) розробка наукових рекомендацій з усунення або нейтралізації явищ, котрі сприяють антисупільній злочинній поведінці; 6) наукова розробка заходів з виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, їх вивчення та здійснення ефективного профілактичного впливу на них.

Таким чином, основним завданням кримінології є дослідження сутності злочинності та закономірностей її функціонування. Вкрай актуальними є проблеми природи злочинності, де її витoki та які перспективи розвитку.

3. Функції кримінології

Головними функціями кримінології є:

1) **Описова функція кримінології** полягає у виявленні, відображенні визначених фактів, соціальної дійсності, котрі пов'язані зі злочинністю, відображає їх властивості та відносини, дає їм наукове обґрунтування.

2) **Пояснювальна функція** розкриває на підставі емпіричних даних і теоретичних положень *сутність досліджуваних об'єктів*, дає їм наукове роз'яснення (зокрема, встановлює закономірності злочинності, дію її причин, формування особистості злочинця, функціонування системи попередження злочинності).

3) **Прогностична функція** кримінології полягає в тому, що, вивчаючи тенденції зміни кримінологічно-соціальних процесів та явищ, вона прогнозує їх майбутній стан і розвиток.

4) **Практично-перетворювальна функція кримінології** полягає в тому, що *кримінологічний опис, пояснення, прогноз, передбачення мають бути підпорядковані інтересам науково обґрунтованого управління соціальними процесами, пов'язаними з попередженням злочинності*. Тому попередження злочинності певною мірою фокусує решту питань, котрі вивчає кримінологія. Кримінологічне знання має цінність лише тоді, коли воно озброює відповідних суб'єктів профілактики необхідними знаннями для протидії злочинності.